

לאחר - פנה!

מנסה להתגבר על אתגרים חדשים בעזרת תשובות ישנות.
כאביר משורייך, הרכוב על סוסו והמנופף חרב מעל לראשו, והמנסה להתמודד עם טאנק — תאבד החברה את היכולת להתמודד.
 בחברה נורמלית ובעידן נורמלי קיים איון סביר בין המגמה השמרנית, המבקשת לשמור על התבניות הקיימות, ובין המגמה הרפורמית, המבקשת לשנות את התבניות בהתאם לרוח הזמן. המאבק בין שני קטבים האלה יוצר את המתח המבורך, הדרוש להתקדמות בטוחה. הוא מאפשר שינוי התבנית, מבלי שבעליה מאבד דים את הרגשת הביטחון, כפי שקורה כאשר התבנית משתנה בפיתאומיות.
 יתכן כי הסכנה של אובדן שיווי-המשקל הנפשי, בעיקבות שינויים חדים מדי, חמורה פחות מאשר הסכנה שבהתעלמות מן השינוי החל בסביבה, ביחוד בעידן של שינויים מהירים. אין כימעט גבול ליכולתה של חברה אנושית — כמו ליכולתו של האדם-יחיד — להתעלם ממראה עיניה. לראות רק מה שמתאים לתבנית הנפשית שלה. להתאים כל מידע חדש למיטת-סדום של התבנית, תוך קטיעת גפיים ארוכים מדי ומתיחת גוף קצר מדי.
אם נוצר פער גדול מדי בין התבנית והי מציאות, שוב אין די ברפורמה, ודרושה מהי פכה להתאמה מהירה של התבניות.

ההיסטוריה האנושית מלאה שרידים של חברות אשר התפרקו או התאבדו ביגלל אחת משתי הסיבות: התרעעות של התבנית המלכדת, או אי-יכולת להתאים את התבנית למציאות המשתנה.
 נדמה כי הסיבה השניה שכיחה יותר. ההיסטוריון ארנולד טוינב, שראה את ההיסטוריה כולה כרצף אינסופי של אתגרות-תשובה, עישוה את העמים שמתו מסיבה זו לאשת לוט. שהקדוש-ברוך-הוא הפך אותה לנציב-מלח כעונש על כך שהביטה אחורה כאשר היה עליה לברוח מסדום.

גמו במרחב עוין

עם היהודי יש תבניות נפשיות חזקות מאין כמותן. והן מנעו את שינוי דמותו במשך דורות רבים (או, לפי התפיסה המקובלת עליו, "דת ישראל שמרה על קיום העם היהודי, כאשר כל שאר העמים נעלמו").
 תבניות אלה, כפי שהתגבשו בדורות שלפני קום הציונות, נבעו מן הלקחים של ההיסטוריה היהודית שהיתה, בעיקר באירופה, היסטוריה רצופה של רדיפות, אינקוויזיציה, גירוש, פוגרומים, השמדה.
כל ילד יהודי למד בשחר יודותו כי העולם הוא אנטי-שמי, שככל דור ודור הגויים זוממים לכדונו, שהאנושות מחזקת בין "היודים" ו"גויים", שהיהודים הם עב"סגודה, שנבחר עלי ידי הקדוש-ברוך-הוא, בעוד שהגויים שטופים בזימה ובטומאת.

מובן ש"לקח ההיסטוריה" של עם אינו דבר אובייקטיבי. לכל היותר זה חומר-גלם, שתודעת העם לשה אותו כבצק. פועלת כאן השפעת גומלין: לקח-ההיסטוריה ריה מעצבים את התבנית הנפשית של העם. אך התבנית הנפשית גם מעצבת את ליקח-ההיסטוריה, כפי שהם נראים בעיני כל דור. היא פוסלת את פרקי ההיסטוריה הסותרים את התבנית, ומפריזה בפרקים המאשרים אר תה, כביכול.
 גם הלקח ההיסטורי של היהודים מעורר שאלות מעניינות רבות. מי יצר, בעצם, את הגיטו — הגויים, שרצו לבודד את היהודים, או היהודים, שרצו להיבדל מן הגויים כדי לשמור על מסורתם ודתם? האם חורבן הבית השני בידי הרומאים גרם לפיזור היהודים בעולם — או שהפזורה היהודית, שכבר היתה קיימת בעת חורבן הבית, איפשרה את החורבן מפני שהיתה אידישה למתרחש בארץ-ישראל?
 שאלות אובייקטיביות כאלה יכולות לסקרן את החוקר, אך אין להן השפעה על התבנית הנפשית של העם, כי זו כבר נתנת את התשובות, שהפכו אמיתות שאינן ניתנות לערעור. אמיתות אלה קובעות את תודעת המורה והתלמיד גם יחד.
 בסוף המאה ה-19 גבר הפער בין המציאות, שבה מצא את עצמו העם היהודי שבאירופה, ובין התבניות שהיו קיימות או בנפש האומה. איאפשר היה לגשר על פני התהום שנוצרה. לא היה עוד די ברפורמה. היה צורך במהפכה. הציונות היתה המהפכה כזאת — גדולה, עמוקה, מקיפה.
 כתוצאה מן המהפכה הציונית נוצרה בארץ חברה עברית חדשה. היא היתה שונה לחלוטין מקודמתה, החברה היהודית במיוחד-אירופה ובארצות אחרות. אך התבניות הנפשיות העמוקות ביותר

אין האדם יכול לעכל זרם בלתי-פוסק של מידע, המציף אותו בכל רגע ער של חייו, אלא בעזרת תבניות כאלה. התבנית מארגנת את המידע הקיים וקולטת מידע חדש. היא פוסלת את אשר אינו מתאים, מעכלת רק מה שמתאים.
 התבנית היא צורך חיוני להרגשת הביטחון של האדם. היא מעניקה לו את ההרגשה שהוא שולט בסביבתו, ששום דבר בלתי-צפוי אינו מאיים על קיומו.
בהעדר תבניות כאלה, היה האדם דומה לילד אבוד ביער, או למחלקת-חיילים התועה כי מידבר בני מפה ובלי סימני-דרך. הדבר היה יוצר חרדה מתמדת, שאין אדם יכול לעמוד בה.

התבנית היא, על כן, צורך חיוני. אבל יש בה סכנה. כי התבנית אינה שומרת רק על בעליה. היא גם שומרת על עצמה. היא מתגוננת בצורה ערמומית מפני כל מה שעלול לערער אותה. היא פוסלת כל מידע, שאינו מאשר אותה. היא מפריה בחשיבותו של כל פרט, המוכיח את צידקתה, ואם אין כזה, היא עשויה להמציא אותו. בכך היא גורמת לתפיסה מטולפת של המציאות.
היא דומה לדיקטטור מודקן, המוקף בי



בלעם ואתנו: "עם לבדד ישכון..."

מלחכי-פינכה הדואגים לכך שלא תגיע לאוזניו שום עובדה העוקבה להבין אותו או להפריך את דעותיו, ושיגיע אליו זרם בלתי-פוסק של עובדות המחמיאות לו והמוכיחות עד כמה צדק.
 בנישמתו של עם פועל מנגנון דומה. קיימות בה תבניות נפשיות — דפוסים הנובעים מלקחי ההיסטוריה שלו (לקחים אמיתיים או מדומים, נכונים או כוזבים — הדבר אינו חשוב לגבי יעילותם). התבניות מעוברות מדור לדור, מאדם לאדם, באמצעות "המסורת", הדת, הספרות, האמנות, מערכת-החינוך היא בית-חרושת האורז את התבניות, והדואג להעברתן לדור הבא.
 גם במישור הלאומי, התבניות דרושות כדי לאפשר חיי-מבצואת בחברה מסודרת. התבניות מעניקות לחברה ולכל פרט בה את הרגשה שהם מתמצאים בשטח, שהם בטוחים מפני הפתעות. הן מהוות את הדבק הנפשי המלכד המוני בני-אדם באורגניזם חברתי יעיל.
אך התבניות שבנפש הלאומית מסוכנות לא פחות מאשר התבנית כנפש היחיד.
 המדינה, האומה והחברה חיות במציאות המשתנה בלא-הרף. אם התבנית מונעת התמודדות עם המציאות המשתנה, היא מסכנת את יכולת החברה להתגבר על בעיותיה, למצוא תשובות חדשות לאתגרים חדשים.
 חברה בעלת תבנית מיושנת דומה ליחידה צבאית, המחזיקה בידיה מפה בלתי-נכונה. היא פועלת על פי נתונים כוזבים, טועה בהערכת האתגרים הניצבים לפניה.

העובדה המרהימה ביותר לגבי תש"ס היתה זו: אשת-השנה, האשה שסימלה את ההתפתחות הבולטת ביותר של תש"ס, האחרית למאורע החשוב ביותר — היתה זו שהרימה את נסי-המרד נגד הסכמי קמפ-דייוויד, בתשל"ח עצר העולם כולו את נשימתו, כאשר הופיע אנוור אל-סאדאת בפתח המטוס בנמל-התעופה בלוד. רחובות ישראל התרוקנו כמו ביום-כיפור, כאשר גאם הנשיא המצרי לפני הכנסת. עמי-ישראל כולו, כימעט עד האיש האחרון, האזין לדבריים. בלב העם פעמה ההרגשה כי "היינו כחולמים".
 בתשל"ט נחתם חוזה-השלום בין ישראל ובין מדינה ערבית — ודווקא עם הגדולה והחזקה שבמדינות הער. ביות, שוב הציף את הארץ שיכרון של ימות-המשית. שוב נערכה הילולה של נשפים ומסיבות.
 בתש"ס נשא חוזה-השלום את פרו, כאשר הופיע שגריר מצרי בתל-אביב והניף בה את דיגלו.
 זאת היתה צריכה להיות שנה של התרוממות-הרוח ופריצת-הדרך. אישה-השנה היה צריך להיות אדם המסמל תהליך זה.

והנה קרה ההיפך.
למדת היתה זאת השנה של גאולה כהן בילי בר, לכל מתנגדי קמפ-דייוויד, הגלויים והי פמויים, היתה זאת השנה טובה, שנת כרכה, ואינו התומכים העיקריים של ההסכם, הי אנשים שעמלו ימים וילות כדי לאפשרו, ירדו מן הבמה.

חזרה אל המידבר

עזר וייצמן, סמל תהליך השלום, התפטר, משה דיין, שליחה את התהליך מן הרגע שבו נפגש בחשאי עם דיפלומט מצרי במארוק, לפני ביקור אל-סאדאת, התפטר. עמוד-התווך של המתונים בממשלה, שימחה ארליך, נדחק לקרן-זווית.
 במקום דיין בא אויב מושבע של קמפ-דייוויד, יצחק שמיר, מתחרה על התפקיד היה יצחק מודעי, שניסה השנה להיות קיצוני עוד יותר.
 מקומו של וייצמן הוצע לראש מתנגדי קמפ-דייוויד בתנועת-החרות, הפרופסור משה ארנס, התחרה בו אריאל שרון, ראש האויבים הסמויים של השלום.
ראשיה-הממשלה עצמו, האיש שעמד להבטיח לעצמו את מקומו בהיסטוריה כאיש שהביא את השלום, עשה את הכל כדי לרדת מן הכן הגבוה הזה.

לא זו בלבד שניצח על תהליך קבלתו של חוקי היסוד של גאולה כהן, אויבתו המושבעת, אלא שבילה את השבועות האחרונים של תש"ס בעריכת פרובוקציות מעשיות ומילוליות, כאילו אחז בו שד. הוא הודיע על העברת לישכתו למירח ירושלים, על עריכת צעדה הפגנתית בירושלים כ"תשובה לאויב", על התנחלויות חדשות. הוא הפציץ את אנוור אל-סאדאת במכתבים ארוכים וקנטרניים, שהכילו עמודים על גבי עמודים של פולמוס נרגז ועקר.
מהו הדיבוק המזור הזה, שאחז לא רק בראשיה-הממשלה אלא גם כממשלה כולה, כי מופגנת-האופוזיציה העיקרית, כימעט במדינה כולה?

היה זה כאילו ראה עמי-ישראל מרחוק את הארץ המובטחת — ארץ השלום, אך שלא כמו משה רבנו, נבהל העם. הסתובב על עיקבותיו ומיהר חזרה אל תוך המידבר.
 אין דווקא פוליטי, אשר די בו כדי להסביר תופעה זו. הרוב הסבר פסיכולוגי.
 לא לחינם הירבה הנשיא אל-סאדאת לדבר במשך השנה כולה על "המנטליות הישראלית" ועל "הפסיכר לוגיה הישראלית". הוא רק ביטא בגלוי שאלות שהטי רידו את מדינאי כל העולם. האם יש בנפש הישראלית משהו המרתיע אותה מפני שלום? האם עמי-ישראל פוחד מפני השלום יותר מאשר מפני המלחמה?
 אל-סאדאת הישלה את עצמו שהוא מבין את המני "סליות" של הישראלים, ושהוא יודע כיצד לטפל בה. בראשית דרכו אל השלום הכריז כי 70% של הבעייה הם גורמים פסיכולוגיים. והוא האמין כי בעזרת טיפול-בהלם הצליח לשנות את הנתונים הנפשיים.
אך ככל השתקפה תש"ס אל קיצה, נאלץ אי-סאדאת להודות — לפחות באוזני עצמו — כי הנפש הישראלית היא אגוז קשה יותר.

גברת לוט בסדום

לש אסכולה בפסיכולוגיה של התפיסה הדוגלת בהי שיבותה המכרעת של התבנית — הקרוייה בגרמנית Gestalt.